

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΚΙΤΣΟΠΑΝΙΔΗΣ

Ομ. Καθηγητής Αγροτικής Οικονομικής Α.Π.Θ.
Τακτικό Μέλος Ελληνικής Γεωργικής Ακαδημίας

60 Χρόνια (1951-2011)
Εκπαιδευτικής και Ερευνητικής
Δραστηριότητας
στο Χώρο της Ελληνικής
Αγροτικής Οικονομίας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΗ

ISBN 978-960-456-260-2

Φωτοστοιχειοθεσία
Εκτύπωση
Βιβλιοδεσία

Π. ΖΗΤΗ & Σια ΟΕ

18ο χλμ Θεσ/νίκης-Περαίας

Τ.Θ. 4171 • Περαία Θεσσαλονίκης • Τ.Κ. 570 19

Τηλ.: 2392.072.222 - Fax: 2392.072.229 • e-mail: info@ziti.gr

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΖΗΤΗ

www.ziti.gr

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Με τη συμπλήρωση 60 ετών από την έναρξη της πανεπιστημιακής μου σταδιοδρομίας σκέφθηκα να παρουσιάσω ένα δημοσίευμα που να περιλαμβάνει την εκπαιδευτική και ερευνητική δραστηριότητά μου στο χώρο της Αγροτικής Οικονομίας της Ελλάδος κατά το δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} και την πρώτη 10ετία του 21^{ου} αιώνα. Η σκέψη μου αυτή ενισχύθηκε από το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια διατυπώθηκαν απόψεις (γραπτά και προφορικά), ευτυχώς ελάχιστες, ότι στη χώρα μας η γεωργοοικονομική έρευνα είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη. Μάλιστα την ελάχιστη υπάρχουσα την εντοπίζουν σε ορισμένες υπηρεσίες και άτομα του Υπουργείου Γεωργίας, της Αγροτικής Τράπεζας και του ΚΕΠΕ, προφανώς αγνοώντας την συντελεσθείσα ευρύτατη έρευνα στον τομέα της αγροτικής μας οικονομίας από πολλούς αξιόλογους γεωργοοικονομολόγους των ομώνυμων Εργαστηρίων των Γεωπονικών Σχολών και σποραδικά των Σπουδαστηρίων ορισμένων Οικονομικών Σχολών της χώρας μας κατά την τελευταία υπερπεντηκονταετία.

Είναι ιστορικά βεβαιωμένο ότι υπήρξα ένας από τους πρώτους που συνέβαλαν ουσιαστικά στη θεμελίωση της σύγχρονης γεωργοοικονομικής έρευνας της χώρας μας από τα πρώτα χρόνια της 10ετίας του 1950 τόσο με τη συλλογή πρωτογενών φυσικών ή τεχνικών και οικονομικών (γεωργολογιστικών) δεδομένων, όσο και με την εφαρμογή κλασικών ή βασικών και στατιστικομαθηματικών μεθόδων ανάλυσης αυτών. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι από το 1935 που ιδρύθηκε η Υπηρεσία Γεωργοοικονομικής Έρευνας του Υπουργείου Γεωργίας και το 1937 που συστάθηκε η Εταιρεία Γεωργοοικονομικών Ερευνών μέχρι το 1950 δεν είδε το φως της δημοσιότητας καμιά εργασία που να στηρίζεται σε γεωργολογιστικά δεδομένα και να κάνει χρήση ποσοτικών μεθόδων ανάλυσης.

Παρά τη συνεχή διαχρονικά συμμετοχή μου στην συντελούμενη έρευνα των οικονομικών προβλημάτων της γεωργικής μας παραγωγής (φυτικής και ζωϊκής) κατά τα τελευταία πενήντα και πλέον χρόνια (1955-2010), η παρουσίαση του επιτελεσθέντος ερευνητικού μου έργου δεν αποσκοπεί στην προβολή του προσώπου μου, αλλά στη σφοδρή επιθυμία μου όπως

αυτό αποτελέσει μια ιστορική παρακαταθήκη για τις επερχόμενες γενεές γεωργοοικονομολόγων της χώρας μας. Μάλιστα προβαίνω στην παρουσίαση αυτή με τη συναίσθηση ότι απηχώ τις απόψεις και τους οραματισμούς όλων των γεωργοοικονομολόγων της εποχής εκείνης που σήμερα δεν βρίσκονται στη ζωή.

Ελπίζεται ότι η παρούσα δημοσίευση, που αντανακλά την εκπαιδευτική και ερευνητική δραστηριότητα και εμπειρία μιας εξηκονταετίας και ιδιαίτερα την αναφερόμενη στις πολύ δύσκολες συνθήκες υπό τις οποίες ξεκίνησα και συνέχισα τις γεωργοοικονομικές έρευνες των πρώτων 10ετιών, μπορεί να αποβεί χρήσιμη τόσο για τους σημερινούς, όσο και για τους αυριανούς επιστήμονες που ασχολούνται ή θα ασχοληθούν με την εκπαίδευση και την έρευνα της αγροτικής μας οικονομίας.

Θεσσαλονίκη Φεβρουάριος 2011
Γεώργιος Ι. Κιτσοπανίδης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΣΕ ΧΡΟΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ	16

I. Παρουσίαση εκπαιδευτικής δραστηριότητας χρονολογικά	16
1. Εκπαιδευτική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1951-1959	16
2. Εκπαιδευτική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1959-1966	18
3. Εκπαιδευτική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1966-1993	20
4. Εκπαιδευτική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1993-2010	24
II. Παρουσίαση ερευνητικής δραστηριότητας χρονολογικά	25
1. Ερευνητική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1953-1960	25
2. Ερευνητική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1961-1963	26
3. Ερευνητική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1964-1970	26
4. Ερευνητική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1971-1993	27
5. Ερευνητική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1994-2010	29

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΑΣ	31

I. Συμβολή στη γεωργική και ειδικότερα στη γεωργοοικονομική εκπαίδευση	31
1. Στην αρτιότερη οργάνωση της πρακτικής εκπαίδευσης των τριτοετών φοιτητών γεωπονίας	32
2. Στην αναβάθμιση της πτυχιακής διατριβής των τελειοφοίτων γεωπονίας	32
3. Στη συμπλήρωση της θεωρίας μ' ένα πλήρες λογιστικό παράδειγμα για την καλύτερη κατανόηση και εφαρμογή της λογιστικής στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις	34
4. Στον εμπλουτισμό της θεωρίας των γεωργοοικονομικών μαθημάτων με δεδομένα έρευνας από την ελληνική γεωργία	35

II. Συμβολή στη γεωργοοικονομική έρευνα της χώρας μας	36
1. Στην πρώτη εφαρμογή της λογιστικής στις ελληνικές γεωργικές εκμεταλλεύσεις ως μεθόδου συγκέντρωσης και ανάλυσης τεχνικοοικονομικών δεδομένων, δηλ. ως μεθόδου γεωργοοικονομικής ανάλυσης	38
2. Στο διαχωρισμό του αρχικού καθαρού εισοδήματος από τη γεωργία σε γεωργικό και γεωργικό οικογενειακό	39
3. Στην αποφυγή τήρησης ορισμένων τεχνικοοικονομικών δεδομένων όλων των κλάδων παραγωγής της γεωργικής εκμετάλλευσης για τον επιμερισμό των γενικών δαπανών όταν διερευνάται ένας μόνο κλάδος παραγωγής αυτής	41
4. Στην επινόηση και εφαρμογή στη γεωργία ενός «άτυπου» λογιστικού συστήματος που συνδυάζει την απλότητα με την αποτελεσματικότητα	42
5. Στη μεθοδολογία ανάλυσης τύπων γεωργικών εκμεταλλεύσεων, πολύ δε περισσότερο αυτοτελών κλάδων γεωργικής παραγωγής	43
6. Στο διαμοιρασμό του συνολικού κέρδους μιας γεωργικής εκμετάλλευσης ή ενός κλάδου γεωργικής παραγωγής μεταξύ των τριών βασικών συντελεστών παραγωγής κατά τον υπολογισμό της προσόδου τους	44
7. Στον προσδιορισμό της πραγματικής οικονομικότητας των πολυετών κλάδων γεωργικής παραγωγής	46
8. Στην εκτίμηση της αξίας των καρποφόρων δένδρων σε οποιοδήποτε έτος από την έναρξη της παραγωγής τους μέχρι την έναρξη της σταθερής παραγωγής τους	48
9. Στη χρήση της αξίας των ενσωματούμενων συντελεστών παραγωγής υπό μορφή καρποφόρων δένδρων στην τεχνικοοικονομική ανάλυση αυτών αντί της παραγωγικής ή αγοραίας αξίας τους	49
10. Στην παρουσίαση ενός εμπειρικού τρόπου σύνταξης του αρίστου σχεδίου παραγωγής μιας γεωργικής εκμετάλλευσης, όταν στον καταρτισμό του περιλαμβάνεται κάθε κλάδος παραγωγής αυτής όχι μόνο με τις μέσες τιμές των τεχνικοοικονομικών του συντελεστών αλλά και με τη διακύμανση αυτών	50
11. Στην επαλήθευση της παραδοχής της Cobb-Douglas συνάρτησης παραγωγής περί συνεχούς αύξησης του ακαθάριστου εισοδήματος (τουλάχιστον για περιορισμένες τιμές του μεταβαλλόμενου συντελεστού) δια μέσου του παραμετρικού προγραμματισμού	51

12. Στη μεθοδολογία προσέγγισης του προβλήματος αποφυγής της υπερχρέωσης των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων	52
13. Στη σύγκριση της οικονομικότητας της χοιρομητέρας μεταξύ εκμεταλλεύσεων μιας χώρας και πολύ περισσότερο μεταξύ εκμεταλλεύσεων διαφόρων χωρών όχι ανά κύκλο αναπαραγωγής και πάχυνσης αλλά ανά έτος	53
14. Στη μεθοδολογία κατανομής των γενικών δαπανών ενός κλάδου γεωργικής παραγωγής μεταξύ των συνδεδεμένων κύριων προϊόντων του	54
15. Στη δημιουργία τεχνικοοικονομικών συντελεστών των διαφόρων κλάδων φυτικής και ζωϊκής παραγωγής	55
16. Στη μεθοδολογία προσδιορισμού του αρίστου χρόνου απομάκρυνσης ενός ζώου από την παραγωγική διαδικασία ή αντικατάστασης αυτού από νεότερο της ίδιας παραγωγικής κατεύθυνσης	57
17. Στον προσδιορισμό του πραγματικού ύψους του επιτυγχανόμενου οικονομικού αποτελέσματος ανά παραγωγικό ζώο συγκρίνοντας αυτό μεταξύ μεμονωμένου ζώου και ενταγμένου σε αγέλη ή ποίμνιο οργανωμένης κτηνοτροφικής εκμετάλλευσης	61
18. Στην κωδικοποίηση της χρησιμοποιούμενης διεθνώς γεωργοοικονομικής ορολογίας	62

ΔΙΕΞΑΧΘΕΙΣΕΣ ΓΕΩΡΓΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

1. Μορφή, σκοπός και αντικείμενα διεξαχθεισών γεωργοοικονομικών ερευνών	65
2. Επιλογή γεωργικών εκμεταλλεύσεων και γεωργών και τρόπος συνεργασίας μ' αυτούς	66
3. Μεθοδολογία συγκέντρωσης και ανάλυσης τεχνικοοικονομικών δεδομένων	68
4. Προϋποθέσεις επιτυχούς διεξαγωγής μιας γεωργοοικονομικής έρευνας	72
5. Γεωργοοικονομικές έρευνες που σχεδιάστηκαν και εκτελέστηκαν κατά χρονικές περιόδους και περιοχές	74
α. Γεωργοοικονομικές έρευνες που έγιναν τη χρονική περίοδο 1953-1960	74
β. Γεωργοοικονομικές έρευνες που έγιναν τη χρονική περίοδο 1961-1963	76
γ. Γεωργοοικονομικές έρευνες που έγιναν τη χρονική περίοδο 1964-1970	76
δ. Γεωργοοικονομικές έρευνες που έγιναν τη χρονική περίοδο 1971-1974	77

ε. Γεωργοοικονομικές έρευνες που έγιναν τη χρονική περίοδο 1975-1993	78
στ. Γεωργοοικονομικές έρευνες που έγιναν τη χρονική περίοδο 1994-2010	81
6. Συνοπτική παρουσίαση των προαναφερθεισών ερευνών κατά μεγάλα γεωγραφικά διαμερίσματα	89

ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΓΕΩΡΓΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΚΑΙ ΔΙΑΤΕΘΕΙΣΕΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

1. Συνθήκες υπό τις οποίες διεξήχθησαν οι γεωργοοικονομικές έρευνες	95
2. Διατεθείσες ερευνητικές πιστώσεις και πηγές προέλευσης αυτών	101

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ ΜΕ ΔΗΜΟΣΙΟΥΣ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ

ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΜΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1. Συνεργασία με δημόσιους φορείς	103
2. Συνεργασία με ιδιωτικούς φορείς	105

ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΔΙΕΞΑΧΘΕΙΣΩΝ ΓΕΩΡΓΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ...

1. Αξιοποίηση αποτελεσμάτων γεωργοοικονομικών ερευνών από τους παραγωγούς	107
2. Αξιοποίηση δημοσιευθεισών εργασιών από Γεωργικές Υπηρεσίες, Οργανώσεις και Οργανισμούς	108

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΓΕΩΡΓΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

1. Προσπάθειες εισαγωγής της λογιστικής στην ελληνική γεωργία και ανάγκη θέσπισης υποχρεωτικής εφαρμογής αυτής στις σύγχρονες γεωργικές εκμεταλλεύσεις και επιχειρήσεις ως βάση επιτυχούς οργάνωσης των γεωργοοικονομικών ερευνών	111
2. Ίδρυση, Διάρθρωση (κεντρικά και περιφερειακά) και Λειτουργία Κέντρου Γεωργοοικονομικών Ερευνών Πανελλήνιας Εμβέλειας	118

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΟΣ,

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΗΣ

ΕΝΔΟΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

	123

**ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΞΩΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ, ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ 126**

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ 133**

1. Τίτλοι δημοσιευθεισών ερευνητικών και λοιπών εργασιών 133
2. Τίτλοι εκδοθέντων επιστημονικών συγγραμμάτων 150

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 153

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ 168

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εκπαιδευτική και η ερευνητική μου δραστηριότητα και κυρίως η πρώτη στο χώρο της Αγροτικής μας Οικονομίας αρχίζει από το Φεβρουάριο του 1951 με την πρόσληψή μου από τον τότε Καθηγητή Ε. Παπαγεωργίου ως πρώτου Βοηθού του Εργαστηρίου Αγροτικής Οικονομικής και Πολιτικής της Γεωπονικής και Δασολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ήταν η χρονική περίοδος μετά την ξενική κατοχή (1941-44) και το πέρας του εμφυλίου πολέμου (1949-50) με τη Σχολή να λειτουργεί πλημμελώς, λόγω έλλειψης τόσο επιστημονικού προσωπικού, όσο και σχετικών πιστώσεων. Ανάλογη αν όχι χειρότερη εικόνα παρουσίαζε την εποχή εκείνη η γεωργική ύπαιθρος στον τομέα της γεωργικής παραγωγής.

Από τον πρώτο χρόνο ανάληψης των φροντιστηρίων και των ασκήσεων των μαθημάτων του ειρημένου Εργαστηρίου και παρά τις περιορισμένες γνώσεις μου πάνω στον κλάδο αυτό της Γεωπονικής Επιστήμης παρατήρησα ότι η θεωρία δεν συνοδεύονταν από δεδομένα έρευνας που τόσο συμβάλλουν στην αποτελεσματική κατανόηση και αφομοίωση του περιεχομένου των μαθημάτων αυτών. Έτσι σκέφθηκα ότι τα φροντιστήρια και οι ασκήσεις αφενός μεν της Αγροτικής Οικονομικής, αφετέρου δε της Αγροτικής Λογιστικής και Εκτιμητικής θα πρέπει να εμπλουτισθούν με τεχνικοοικονομικά δεδομένα από την ελληνική γεωργία. Ο τρόπος όμως απόκτησης των δεδομένων αυτών απαιτούσε την εφαρμογή της λογιστικής στις ελληνικές γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Προς την κατεύθυνση αυτή δεν υπήρχε προηγούμενη εμπειρία στην Ελλάδα παρά μόνο ένα άρθρο το 1935 στο περιοδικό «Αγροτική Οικονομία» σχετικά με την προσπάθεια του Αμερικανικού Ιδρύματος Εγγύς Ανατολής όσον αφορά την τήρηση εισπράξεων και πληρωμών από ορισμένες γεωργικές εκμεταλλεύσεις της Μακεδονίας και μια εμπεριστατωμένη μονογραφία το 1936 που όμως αναφέρονταν αποκλειστικά στη σημασία της γεωργικής λογιστικής για τη γεωργοοικονομική έρευνα και όχι στον τρόπο εφαρμογής της στις ελληνικές γεωργικές εκμεταλλεύσεις και τη συλλογή γεωρολογιστικών δεδομένων.

Η αναληφθείσα εκ μέρους μου προσπάθεια εφαρμογής της λογιστικής σε ορισμένες γεωργικές εκμεταλλεύσεις συνάντησε πολλές δυσκολίες, από τις οποίες άλλες μεν συνδέονταν με τον παράγοντα γεωργό, λόγω χαμηλής μόρφωσης και

καχυποψίας, ενώ άλλες είχαν σχέση με τα πλημμελή μέσα επικοινωνίας (γράμματα, τηλέφωνα) και συγκοινωνίας (λεωφορεία, τρένα) για την περιοδική συνάντησή μου με τους γεωργούς στα χωριά τους. Για να αποκτήσει όμως κάποιος μια σαφή αντίληψη των ανυπέβλητων δυσκολιών που συνάντησα την εποχή εκείνη όσον αφορά τη συνεργασία μου με τους γεωργούς για την εφαρμογή της λογιστικής στις εκμεταλλεύσεις τους αρκεί να λάβει υπόψη του τα όσα γράφει για το θέμα αυτό ο καθηγητής Μ. Τσιμάρας στην ενδιαφέρουσα μονογραφία του «Γεωργοοικονομικά Έρευνα και Αγροτική Λογιστική» το 1936:

«Οι όροι διαβίωσης, η οικονομική ανάπτυξη και οι συνήθειαι του ημετέρου αγρότου αποκλείουν κάθε ελπίδα γραφικής λογιστικής συνεργασίας μετ' αυτού. Ετέρα δυσχέρεια είναι εκείνη της φυσικής καχυποψίας και δυσπιστίας αυτού προς ό,τι περιβάλλεται την μορφήν της εις τα ιδιωτικά του πράγματα αναμιξέως».

Στηριζόμενος στις συνθήκες αυτές ο Καθηγητής Ε. Παπαγεωργίου μου είχε εκφράσει τις ζωνχές του αμφιβολίας για την επιτυχία της αναληφθείσας προσπάθειας, αν και την είχε χαρακτηρίσει ως εξαιρετικά ενδιαφέρουσα. Παρά τις προαναφερθείσες ζωνχές αμφιβολίας και δυσκολίες, τα πρώτα αποτελέσματα του εγχειρήματος αυτού κατέδειξαν τη μεγάλη σημασία των γεωργολογιστικών δεδομένων όχι μόνο για εκπαιδευτικούς, αλλά και για ερευνητικούς σκοπούς. Με τη συλλογή τέτοιων δεδομένων από διάφορους τύπους γεωργικών εκμεταλλεύσεων και κλάδους γεωργικής παραγωγής τόσο τα φροντιστήρια και οι ασκήσεις, όσο και οι παραδόσεις των μαθημάτων της Αγροτικής Οικονομικής, Λογιστικής και Εκτιμητικής απέκτησαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον, ενώ είδαν το φως της δημοσιότητας πρωτότυπες εργασίες για την εποχή εκείνη με ελληνικά δεδομένα. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι ο Καθηγητής Χρυσός Ευελπίδης λαμβάνοντας την πρώτη εργασία με γεωργολογιστικά δεδομένα από την ελληνική γεωργία, πέραν της θερμής επιστολής και της ευμενούς παρουσίας αυτής στο περιοδικό «Αγροτική Οικονομία», αφενός μεν ζήτησε να με συναντήσει, αφετέρου δε έστειλε στη Θεσσαλονίκη τον τότε Επιμελητή του για να ενημερωθεί σχετικά με τον τρόπο τήρησης γεωργικών λογαριασμών για ενδεχόμενη εφαρμογή τους στη Νότια Ελλάδα. Σημειώνεται ότι τα γεωργολογιστικά δεδομένα των διάφορων τύπων γεωργικών εκμεταλλεύσεων και κλάδων γεωργικής παραγωγής έχουν για τη γεωργοοικονομική έρευνα περίπου την ίδια σημασία που έχουν τα πειραματικά δεδομένα για τις γεωργοβιολογικές και γεωργοτεχνικές έρευνες.

Η ερευνητική μου δραστηριότητα ξεκίνησε και συνεχίστηκε με την οικονομική οργάνωση της γεωργικής παραγωγής και μάλιστα σε μικροοικονομικό επίπεδο, αφού τις 10ετίες του 1950 και του 1960 κύριο μέλημα της αγροτικής

μας οικονομίας ήταν η οικονομική οργάνωση των γεωργικών μας εκμεταλλεύσεων με αποκλειστικό σκοπό την παραγωγή όσο το δυνατόν περισσότερων γεωργικών προϊόντων με τους υπάρχοντες συντελεστές παραγωγής και μάλιστα γεωργικών προϊόντων με χαμηλό κόστος παραγωγής τους. Αλλά και τις επόμενες 10ετίες και πολύ περισσότερο σήμερα η ορθολογιστική οργάνωση τόσο ολόκληρων γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων, όσο και μεμονωμένων κλάδων γεωργικής παραγωγής είναι αναγκαία για την παραγωγή προϊόντων ποιότητας και χαμηλού κόστους ώστε να καθίστανται αυτά ανταγωνιστικά στην ευρωπαϊκή και διεθνή αγορά. Έτσι εκπαιδευτικά και ερευνητικά παρέμεινα προσηλωμένος στην οικονομική της γεωργικής παραγωγής και ειδικότερα στην οικονομική των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Μάλιστα δεν είναι υπερβολή να λεχθεί ότι είμαι ο πρώτος και ίσως ο μόνος που ασχολήθηκε σχεδόν αποκλειστικά με την οικονομική των γεωργικών μας εκμεταλλεύσεων από το 1951 μέχρι σήμερα αρχικά ως μέλος του Εργαστηρίου Αγροτικής Οικονομικής και Πολιτικής και μετέπειτα ως Διευθυντής του Εργαστηρίου Γεωργικής Οικονομικής Ερεύνης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Προς την κατεύθυνση αυτή συνηγορεί το γεγονός της δημοσίευσης 150 και πλέον εργασιών σχετιζόμενων, άμεσα ή έμμεσα, με τον κλάδο αυτό της Αγροτικής Οικονομικής. Οι εργασίες αυτές, στηριζόμενες κυρίως στη χρήση γεωργικών λογαριασμών, έχουν αξιοποιηθεί έμμεσα σε επίπεδο γεωργικών εκμεταλλεύσεων και έχουν αναφερθεί σε επίσημες συναντήσεις τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση). Παράλληλα, οι εξαχθέντες κατά καιρούς τεχνικοοικονομικοί συντελεστές (input-output coefficients) από την πληθώρα των διεξαχθεισών γεωργοοικονομικών ερευνών τόσο στη φυτική, πολύ δε περισσότερο στη ζωική παραγωγή αποτελούν πολύτιμο υλικό για μελέτες γεωργικής μακροοικονομίας.

Η όλη εκπαιδευτική και ερευνητική δραστηριότητά μου της παρελθούσας 60ετίας διαιρείται χρονικά σε τέσσερις και πέντε περιόδους αντίστοιχα με βάση ορισμένες χρονολογίες που αποτελούν σταθμούς στην πορεία της ακαδημαϊκής μου σταδιοδρομίας. Στο πλαίσιο των χρονικών αυτών περιόδων παρουσιάζονται το επιτελεσθέν εκπαιδευτικό και ερευνητικό έργο, η συμβολή μου στην εκπαίδευση και την έρευνα της αγροτικής μας οικονομίας, οι διεξαχθείσες γεωργοοικονομικές έρευνες, οι συνθήκες υπό τις οποίες διεξήχθησαν αυτές σε συνδυασμό με τις διαθεσίμες πιστώσεις, οι συνεργασίες με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, η αξιοποίηση των γεωργοοικονομικών εργασιών απ' αυτούς, η ανάγκη οργάνωσης της γεωργοοικονομικής έρευνας σε εθνικό επίπεδο, και οι λοιπές δραστηριότητες επιστημονικού, διοικητικού και κοινωνικού περιεχομένου.

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΣΕ ΧΡΟΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ

Η εκπαιδευτική δραστηριότητα ενός πανεπιστημιακού δασκάλου είναι χρονικά στενά συνδεδεμένη με την αντίστοιχη ερευνητική. Παρ' όλα αυτά παρατηρείται μερικές φορές διαφοροποίηση μεταξύ τους όσον αφορά το διαχωρισμό τους σε χρονικές περιόδους. Πράγματι, η διαφοροποίηση αυτή στηρίζεται σε ορισμένες χαρακτηριστικές χρονικές περιόδους τόσο για την εκπαίδευση, όσο και για την έρευνα. Για το λόγο αυτό προτίμησα τη χωριστή παρουσίαση της εκπαιδευτικής από την ερευνητική δραστηριότητά μου.

I. Παρουσίαση εκπαιδευτικής δραστηριότητας χρονολογικά

Η εκπαιδευτική μου δραστηριότητα, σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, χωρίζεται σε τέσσερις χρονικές περιόδους, δηλ. χρονική περίοδος 1951-1959, χρονική περίοδος 1959-1966, χρονική περίοδος 1966-1993 και χρονική περίοδος 1993-2010. Διευκρινίζεται ότι το έτος έναρξης μιας χρονικής περιόδου συμπίπτει με το έτος λήξης της προηγούμενης περιόδου, διότι η μεταβολή συντελείται στο μέσο περίπου του έτους, όπως π.χ. η εκλογή μου ως Υφηγητού έγινε τον Μάιο του 1959 και η έναρξη των επίσημων παραδόσεων ως εντεταλμένου Υφηγητού έγινε τον Οκτώβριο του 1959, και η εκλογή μου ως καθηγητού έγινε τον Απρίλιο του 1966 και η έναρξη των επίσημων παραδόσεων ως καθηγητού έγινε τον Οκτώβριο του 1966.

1. Εκπαιδευτική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1951-1959

Η περίοδος αυτή περιλαμβάνει την πρόσληψή μου ως Τακτικού Βοηθού (1951) του Εργαστηρίου Αγροτικής Οικονομικής και Πολιτικής αμέσως μετά τη λήψη του πτυχίου της Γεωπονίας και την εν τω μεταξύ εκπλήρωση των στρατιωτικών μου υποχρεώσεων, την ανέλιξή μου σε Επιμελητή αυτού (1954), κατόπιν προκηρύξεως της θέσεως και επιλογής, την αναγόρευσή

μου σε διδάκτορα Γεωπονίας (1956) και την εκλογή μου ως Υφηγητού του ομώνυμου Εργαστηρίου (1959). Στη χρονική αυτή περίοδο εντάσσεται η εγγραφή μου στη Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών και η λήψη του πτυχίου του Τμήματος Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών (1957). Η λήψη του παραπάνω πτυχίου κρίθηκε αναγκαία για την απόκτηση των απαραίτητων Οικονομικών, Πολιτικών και Νομικών γνώσεων, αφού η ακαδημαϊκή μου σταδιοδρομία ήταν συνυφασμένη με την Αγροτική Οικονομική και Πολιτική. Εξ άλλου την εποχή εκείνη δεν υπήρχαν εξειδικευμένες μεταπτυχιακές σπουδές στη χώρα μας και η ειδίκευση στον τομέα αυτό της Γεωπονικής Επιστήμης ήταν συνδεδεμένη με τη λήψη πτυχίου συγγενούς προς αυτόν Σχολής.

Η εκπαιδευτική μου δραστηριότητα την περίοδο αυτή συνίσταται στην ανάληψη των φροντιστηρίων και την εκτέλεση των ασκήσεων των μαθημάτων τόσο της Αγροτικής Οικονομικής και Πολιτικής, όσο και της Αγροτικής Λογιστικής και Εκτιμητικής στο χώρο του Εργαστηρίου και στο Αγρόκτημα του Πανεπιστημίου (ανάλυση τηρούμενων λογιστικών βιβλίων). Παράλληλα είχα επωμισθεί ουσιαστικά την ευθύνη της 3μηνης θερινής πρακτικής εκπαίδευσης των τριτοετών φοιτητών Γεωπονίας σε διάφορα Ινστιτούτα και Σταθμούς Έρευνας, σε Πρακτικές Γεωργικές Σχολές και σε Πρότυπα Δημόσια και Ιδιωτικά Αγροκτήματα της χώρας μας. Επίσης είχα αναλάβει ουσιαστικά την ευθύνη, αρχικά μόνος μου και αργότερα με άλλους, της 9μηνης πρακτικής εκπαίδευσης των τελειοφοίτων της Γεωπονίας στο Αγρόκτημα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Η χρονική αυτή περίοδος ήταν η δυσκολότερη της πανεπιστημιακής μου σταδιοδρομίας, επειδή ήμουν υποχρεωμένος να φέρω σε πέρας πολλές και ποικίλες εργασίες και μάλιστα σε πολύ περιορισμένο χρόνο. Αυτό γίνεται κατανοητό αν ληφθεί υπόψη η επιφόρτιση που είχα με την αναγκαστική παρακολούθηση των παραδόσεων του καθηγητού (15 ώρες εβδομαδιαίως), τη διενέργεια των φροντιστηρίων και των ασκήσεων των μαθημάτων του ειρμημένου Εργαστηρίου, την επίβλεψη και παρακολούθηση των ασκούμενων τριτοετών φοιτητών Γεωπονίας και των πτυχιακών διατριβών των τελειοφοίτων Γεωπονίας, την παρακολούθηση των μαθημάτων της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών και φυσικά τις εξετάσεις των μαθημάτων της Σχολής αυτής που ήταν εν πολλοίς εκτός του περιεχομένου των σπουδών μου στη Γεωπονία. Πέραν αυτών θα πρέπει να προστεθούν οι καθημερινές ασκήσεις στους τεταρτοετείς φοιτητές στο Αγρόκτημα του Πανεπιστημίου κατά τη διάρκεια του θέρους (από 1^η Ιουλίου μέχρι 31 Οκτωβρίου) και της άνοιξης (από 1^η Μαρτίου μέχρι 31^η Μαΐου) κάθε έτους, πέρα από

την παρακολούθηση της ομαλής λειτουργίας της πρακτικής εξάσκησης αυτών (υπεύθυνος για τη σίτιση, διαμονή και έγκαιρη παρουσίαση στις καθημερινές ασκήσεις όλων των Εργαστηρίων), η συλλογή γεωργολογιστικών δεδομένων τις Κυριακές και λοιπές αργίες του έτους από αρκετό αριθμό γεωργικών εκμεταλλεύσεων ορισμένων χωριών της Μακεδονίας, που αποτέλεσαν το βασικό υλικό για την εκπόνηση της διδακτορικής διατριβής και της αντίστοιχης για την υφηγεσία και φυσικά ο ανάλογος χρόνος για την εκμάθηση ξένης γλώσσας και την εξοικείωση με τη διεθνή βιβλιογραφία. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με την επικρατούσα την εποχή εκείνη αντίληψη οι σπουδές για την απόκτηση άλλου πτυχίου και η συγκέντρωση γεωργολογιστικών δεδομένων από γεωργικές εκμεταλλεύσεις για ερευνητικούς σκοπούς (π.χ. διδακτορική, υφηγεσία) έπρεπε να πραγματοποιούνται σε ημέρες και ώρες πέραν του υποχρεωτικού ωραρίου εργασίας, εφόσον ελάμβαναν χώρα εκτός του χώρου του ειρημένου Εργαστηρίου και πολύ περισσότερο εκτός της πόλεως Θεσσαλονίκης.

2. Εκπαιδευτική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1959-1966

Η περίοδος αυτή συνδέεται με τη θητεία μου ως εντεταλμένου Υφηγητού Αγροτικής Οικονομικής και Πολιτικής, που σήμαινε την υποχρεωτική επίσημη διδασκαλία του μαθήματος της Αγροτικής Λογιστικής και Εκτιμητικής και ενός τμήματος του μαθήματος της Αγροτικής Οικονομικής πέραν των προαναφερθέντων καθηκόντων μου τόσο στο Εργαστήριο, όσο και στο Αγρόκτημα του Πανεπιστημίου. Ενδιάμεσα και συγκεκριμένα τη χρονική περίοδο 1961-1963 πραγματοποιείται η μετεκπαίδευσή μου αφενός μεν στο Ινστιτούτο Γεωργικής Οικονομικής Ερεύνης του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, αφετέρου δε στο Τμήμα Αγροτικής Οικονομικής του Πανεπιστημίου του Καίμπριτζ Μεγάλης Βρετανίας. Στο μεν πρώτο μελέτησα την οργάνωση των διεξαγόμενων από το 1910 γεωργοοικονομικών του ερευνών και εξοικειώθηκα με τις εφαρμοζόμενες στη γεωργική παραγωγή μαθηματικές συναρτήσεις και ειδικότερα την Cobb-Douglas συνάρτηση παραγωγής, στο δε δεύτερο είχα την ευκαιρία να εξοικειωθώ με τις διάφορες μορφές του μαθηματικού προγραμματισμού (γραμμικού, παραμετρικού, τετραγωνικού, κλπ) που την εποχή εκείνη ήταν ένα από τα καλύτερα Departments στον κόσμο. Μάλιστα στο Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ είχα την ευκαιρία να χρησιμοποιήσω τον υπάρχοντα στο Μαθηματικό Τμήμα ηλεκτρονικό υπολογιστή τόσο κατά την ανάλυση της οριακής παραγωγικότητας με τη χρήση της Cobb-Douglas συνάρτησης παραγωγής, όσο και κατά

την εφαρμογή των διαφόρων μορφών του μαθηματικού προγραμματισμού. Μάλιστα ο αναλυτικός προσδιορισμός των ελαστικοτήτων παραγωγής ή συντελεστών παραγωγικότητας ($b_1, b_2, b_3 \dots b_n$) με κοινές αριθμομηχανές κατά την εφαρμογή της προαναφερθείσης συνάρτησης παραγωγής την περίοδο που ήμουνα στο Ινστιτούτο της Γεωργικής Οικονομικής Έρευνας της Οξφόρδης αποτέλεσε πολύτιμο υλικό για τις παραδόσεις της Dr Slater του Μαθηματικού Σπουδαστηρίου του Πανεπιστημίου του Καίμπριτζ. Κι αυτό γιατί με τις κοινές αριθμομηχανές παρακολουθείται βήμα προς βήμα ο προσδιορισμός των ελαστικοτήτων παραγωγής και όχι όπως αυτόματα γίνεται με τον ηλεκτρονική υπολογιστή, πράγμα ενδιαφέρον από εκπαιδευτικής απόψεως. Μάλιστα για τον αναλυτικό αυτό προσδιορισμό με κοινές αριθμομηχανές η Dr Slater με χαρακτήρισε την εποχή εκείνη ως έναν πολύ καλό αλλά πολύ ακριβό υπολογιστή (very good but very expensive computer). Μιμούμενος την Dr Slater, όταν επέστρεψα στην Ελλάδα παρουσίαζα στις παραδόσεις μου δια μέσου διαφανειών τον αναλυτικό τρόπο υπολογισμού των ελαστικοτήτων παραγωγής ή συντελεστών παραγωγικότητας κατά την εφαρμογή της Cobb-Douglas συνάρτησης παραγωγής. Το γεγονός της εξοικείωσής μου με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή είχε ως αποτέλεσμα να γίνω ο πρώτος από τη Γεωπονική και Δασολογική Σχολή που χρησιμοποίησα τον ηλεκτρονικό υπολογιστή I.B.M. του Μαθηματικού Σπουδαστηρίου του Α.Π.Θ. στο τέλος του 1963 και στις αρχές του 1964. Μάλιστα για το λόγο αυτό υπήρξα εκπρόσωπός της στη συσταθείσα επιτροπή λειτουργίας του προαναφερθέντος ηλεκτρονικού υπολογιστού. Η μετεκπαίδευσή μου στα προαναφερθέντα Πανεπιστήμια αφορούσε επίσης στην παρακολούθηση ορισμένων μαθημάτων και στη μελέτη και αποδελτίωση πολλών επιστημονικών εργασιών από άγνωστα στην εποχή εκείνη επιστημονικά περιοδικά για τη βιβλιοθήκη του Εργαστηρίου Αγροτικής Οικονομικής και Πολιτικής του Α.Π.Θ. Ειδικότερα στο Τμήμα Αγροτικής Οικονομικής του Πανεπιστημίου του Καίμπριτζ έλαβα μέρος στις διενεργούμενες υπ' αυτού γεωργοοικονομικές έρευνες.

Την περίοδο της παραμονής μου στη Μεγάλη Βρετανία είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω τη ραγδαία εισαγωγή των μαθηματικών στην οικονομία και κατ' επέκταση στη γεωργική οικονομία που καθιστούσε αναγκαία την εξοικείωσή μου με τα εφαρμοσμένα μαθηματικά. Για το λόγο αυτό μετά την επιστροφή μου από τη Μεγάλη Βρετανία είχα επαφή με το Μαθηματικό Σπουδαστήριο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με σκοπό την εγγραφή και παρακολούθηση συγκεκριμένων μαθημάτων, αλλά αποθαρρύνθηκα από τους οικείους Καθηγητές διότι την περίοδο εκείνη δεν υπήρχαν μα-

θήματα εφαρμοσμένων μαθηματικών του τύπου και περιεχομένου που με ενδιέφεραν άμεσα στη γεωργοοικονομική έρευνα. Έτσι περιορίστηκα στο να ζητάω τη βοήθειά τους κάθε φορά που είχα πρόβλημα μαθηματικής ανάλυσης.

Την περίοδο 1964-66, εκτός της αυτοτελούς διδασκαλίας του μαθήματος της Αγροτικής Λογιστικής και Εκτιμητικής, είχα την ευκαιρία να διδάξω μια ώρα εβδομαδιαίως περί παραγωγικότητας και προγραμματισμού στη γεωργία στο πλαίσιο του μαθήματος της Αγροτικής Οικονομικής. Επίσης ανέλαβα την καθοδήγηση και παρακολούθηση κάθε τελειόφοιτου Γεωπονίας στην προσπάθειά του να φέρει σε πέρας πραγματική γεωργοοικονομική μελέτη ενός συγκεκριμένου χωριού υπό μορφή πτυχιακής διατριβής. Αυτό ξεκίνησε από πρότάσή μου στη Σχολή για την ανάγκη αναβάθμισης της πτυχιακής διατριβής των τελειοφοίτων Γεωπονίας και την εγγραφή στον προϋπολογισμό του Πανεπιστημίου ειδικής χρηματικής πίστωσης. Την ίδια περίοδο και για ένα εξάμηνο δίδαξα το μάθημα της Στατιστικής στους σπουδαστές της Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής Θεσσαλονίκης.

3. Εκπαιδευτική δραστηριότητα χρονικής περιόδου 1966-1993

Η περίοδος αυτή περιλαμβάνει δύο υποπεριόδους, την πρώτη από το 1966 μέχρι το 1970, δηλ. μετά την εκλογή μου ως Καθηγητού της Έδρας της Γεωργικής Οικονομικής Έρευνας και πριν την ίδρυση του ομώνυμου Εργαστηρίου, και τη δεύτερη από το 1971 μέχρι το 1993, δηλ. μετά την ίδρυση του Εργαστηρίου Γεωργικής Οικονομικής Έρευνας στο οποίο προβλέπονταν θέσεις Βοηθητικού Επιστημονικού Προσωπικού και Γραμματειακής Υποστήριξης, και την αποχώρησή μου από την ενεργό υπηρεσία, λόγω ορίου ηλικίας.

Η εκπαιδευτική δραστηριότητα της πρώτης υποπεριόδου αφορά στην επίσημη διδασκαλία των δύο μαθημάτων της Έδρας (Αγροτική Λογιστική και Εκτιμητική, και Γεωργική Οικονομική Έρευνα) και τη διδασκαλία του μαθήματος των Αρχών της Οικονομικής (Θεωρητικής, Εφαρμοσμένης και Δημοσίας) κατ' ανάθεση από τη Σχολή στους φοιτητές Γεωπονίας και Δασολογίας, λόγω απροθυμίας διδασκαλίας του μαθήματος αυτού από Καθηγητές της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών. Την ίδια περίοδο συνεχίζεται η καθοδήγηση και παρακολούθηση κάθε τελειόφοιτου Γεωπονίας στην προσπάθειά του σύνταξης της πτυχιακής του διατριβής. Όσον αφορά τις ασκήσεις των μαθημάτων της Έδρας και την παρακολούθηση της πτυχιακής διατριβής των τελειοφοίτων Γεωπονίας βοηθήθηκα σημα-

ντικά από τους Λ. Ανανίκα και Χρ. Καμενίδη (τα ονόματα κατ' αλφαβητική σειρά) που ήταν τότε μέλη του τακτικού επιστημονικού προσωπικού του Εργαστηρίου Αγροτικής Οικονομικής και Πολιτικής.

Η εκπαιδευτική δραστηριότητα της δεύτερης υποπεριόδου ήταν πιο έντονη και περισσότερο αποδοτική αφού πέρα από τη διδασκαλία περισσότερων μαθημάτων οργανώθηκαν τα φροντιστήρια και οι ασκήσεις αυτών καθ' ομάδες φοιτητών έτσι ώστε η κατάρτισή τους στα συγκεκριμένα μαθήματα να βελτιωθεί αισθητά. Παράλληλα η βιβλιοθήκη του Εργαστηρίου Γεωργικής Οικονομικής Έρευνας εμπλουτίστηκε με μια σειρά σύγχρονων γεωργοοικονομικών βιβλίων και επιστημονικών περιοδικών (ενδεικτικά αναφέρονται το *Journal of Farm Economics* (το σημερινό *American Journal of Agricultural Economics*), το *Canadian Journal of Agricultural Economics*, το *Australian Journal of Agricultural Economics* και το *Indian Journal of Agricultural Economics*) και μάλιστα με την αποδελτίωση των σπουδαιότερων άρθρων κάθε περιοδικού και την κατάταξή τους κατά επιστημονικά θέματα. Το τελευταίο αυτό, αν και απλό, βοήθησε την εποχή εκείνη τα μέλη του τακτικού επιστημονικού προσωπικού του ειρημένου Εργαστηρίου στην ενημέρωσή τους βιβλιογραφικά πάνω σε κάθε τομέα επιστημονικής έρευνας. Μάλιστα για ορισμένα βασικά ξένα γεωργοοικονομικά περιοδικά αγοράστηκαν και παλαιοί διαθέσιμοι τόμοι που περιείχαν άρθρα σταθμούς στην εξέλιξη της Αγροτικής Οικονομικής. Στην αισθητή βελτίωση της διδασκαλίας, των ασκήσεων και των φροντιστηρίων των μαθημάτων του Εργαστηρίου Γεωργικής Οικονομικής Έρευνας συνέβαλε σημαντικά το τακτικό επιστημονικό προσωπικό αποτελούμενο από τους Χρ. Ζιωγάνα, Α. Καρκαμπούνα, Ι. Καρπαζή, Β. Μάνου, Μ. Μαρτίκα, Ε. Παπαναγιώτου και Α. Ψυχουδάκη (τα ονόματα κατ' αλφαβητική σειρά). Στην οργάνωση της λειτουργίας του ειρημένου Εργαστηρίου συνέβαλαν και οι Σ. Βακιρτζής, Ε. Παράσχου και Ζ. Χατσέρα που υπήρξαν για ορισμένο χρονικό διάστημα υπεύθυνοι της Γραμματείας αυτού.

Τη χρονική περίοδο 1974-1980 επιφορτίσθηκα με την προσωρινή ανάληψη της Διεύθυνσης της κενωθείσης Έδρας Αγροτικής Οικονομικής και Πολιτικής και του αντίστοιχου Εργαστηρίου που σήμαινε τη διδασκαλία δύο πρόσθετων μαθημάτων (Αγροτική Οικονομική και Αγροτική Πολιτική). Την ίδια χρονική περίοδο και για ορισμένα χρόνια δίδαξα το μάθημα «Αρχές Λογιστικής» στους φοιτητές της Φαρμακευτικής και της Βιολογίας. Στο χρονικό διάστημα 1983-1993 τα διδακτικά μου καθήκοντα αυξήθηκαν με τη διδασκαλία και συνδιδασκαλία επτά μαθημάτων του Τομέα Αγροτικής Οικονομίας του Α.Π.Θ., δύο μαθημάτων του Τμήματος Φυτικής και

Ζωϊκής Παραγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και ενός μαθήματος στο Μεταπτυχιακό Τμήμα της Ζωϊκής Παραγωγής του Α.Π.Θ.

Το ακαδημαϊκό έτος 1986-87 κάνοντας χρήση της δικαιούμενης εκπαιδευτικής άδειας πήγα για ένα 9μηνο στο Τμήμα Αγροτικής Οικονομικής του Πανεπιστημίου της Φλόριδας των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Κατά την εκεί παραμονή μου αφενός μεν παρακολούθησα τον τρόπο διδασκαλίας και εξέτασης των μαθημάτων μας, αφετέρου δε μελέτησα από κοντά την οργάνωση και λειτουργία των μεταπτυχιακών σπουδών στην αγροτική οικονομία ενόψει έναρξης αντίστοιχων σπουδών στο Α.Π.Θ. Παράλληλα είχα την ευκαιρία να μελετήσω και να αποδελτιώσω άγνωστες για μένα εργασίες σε άγνωστα για την Ελλάδα επιστημονικά περιοδικά. Μάλιστα το εκδοθέν το 1990 σύγγραμμά μου «Οικονομική Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων» έλαβε υπόψη όλα τα εκδοθέντα στις Ηνωμένες Πολιτείες σχετικά συγγράμματα από τις πρώτες 10ετίες του 20^{ου} αιώνα μέχρι τα τέλη της 10ετίας του 1980.

Η κατάσταση που ακολουθεί δίνει παραστατικά τα διδαχθέντα και εξετασθέντα μαθήματα από το 1966, έτος εκλογής μου ως καθηγητού, μέχρι το 1993, έτος αποχώρησής μου λόγω ορίου ηλικίας.

Μαθήματα που δίδαξα και εξέτασα ως Καθηγητής από το 1966 μέχρι το 1993

Διδαχθέντα μαθήματα	Πανεπιστήμιο και Τμήμα ή Τομέας	Χρονική περίοδος	Εξετασθέντες και επανεξετασθέντες φοιτητές
Γεωργ. Λογιστική και Εκτιμητική	Α.Π.Θ. Τμήμα Γεωπονίας	1966-1971	3.915
Γεωργική Οικονομική Έρευνα	« « «	1966-1990	7.057
Αρχές Οικονομικής	« « «	1968-1993	7.883
Αρχές Οικονομικής	Α.Π.Θ. « Δασολογίας	1969-1978	871
Αρχές Λογιστικής	Α.Π.Θ. « Φαρμακευτικής	1972-1984	1.410
Αρχές Λογιστικής	Α.Π.Θ. « Βιολογίας	1980-1983	20
Αγροτική Οικονομική	Α.Π.Θ. « Γεωπονίας	1975-1980	730
Αγροτική Πολιτική	Α.Π.Θ. « Γεωπονίας	1975-1980	418